

TRÄDSTIGEN i Gästrike Hammarby

Lövträd och barrträd

Faktablad

2021-08-11

1. **ASK**

Namnet kan vara lättare att minnas om du tänker på den askfärgade (olivgrå) barken och de svarta knopparna. Försök få syn på dem. Asken blommar på bar kvist. Ask är det träd som slår ut sina löv sist och tappar dem först. Asken är ett ädellövträd. Asken var en av våra första foderväxter (kreatursfoder under stenåldern). Om asken finns det en spännande berättelse i vår nordiska asagudssaga, den om världsträdet Yggdrasil i vars krona asagudarnas hem Asgård fanns. Den första mannen skapades av en ask och fick namnet Ask. Asken har ett hårt och elastiskt virke, lämpligt till bl a åror, promenadkäppar, skidor, bandy- och hockeyklubbor men är också mycket populärt vid möbeltillverkning. 2001 upptäcktes att asken är hotad av en svamp som sprider askskottssjukan via sin sporer. Troligen beror detta på att manchurisk ask med den förödande svampen planterades in i Europa. Detta har medfört att asken idag är EN (= starkt hotad) på Rödlistan från 2020. Minst cirka 50 % av Sveriges askar har redan dött. Trädet ask är värd för 200 andra arter varav 94 nu är rödlistade. Risken är stor att många av dessa arter dör ut innan träden har dött ut. Läs mer på raddaasken.nu för att se hur du själv kan bidra till att kanske rädda askarna genom att identifiera de ev. resistenta träden.

2. **EK**

Sveriges grövsta ek har en omkrets på 13 meter i brösthöjd. Den är drygt 1000 år och kallas Rumskullaeken, även känd som Kvilleken, och växer i Norra Kvill i Småland. Ekar är ädellövträd och kan bli väldigt gamla, ofta 700 år men ibland även äldre. Inget annat träd i Sverige drar till sig så många andra organismer, ca 800 arter. Ekvirke används traditionellt till skeppsbygge och är numera vanlig i möbler och parkettgolv.

3. **SÄLG**

Visan "Sov du lilla videung" har säkert bidragit till att många känner till sälgen. Sälgen med sin tidiga blomning, som bjuder insekterna på både pollen och nektar, har stor betydelse för bin och andra insekter. De bidrar till att tillräckligt många insekter finns för att, lite senare på våren, klara pollineringen av fruktträdens och bärbuskarnas blommor. Sälgen har skilda han- och honträd. Sälgen växer allmänt från Skåne till Lappland. På nordliga gamla sälgar kan man ibland få syn på den nordliga anistickan vilken idag är en viktig indikator för urskogsartade skogar i norr. Ett annat namn på tickan är doftticka. Den har en underbar doft som man kan känna på långt håll i rätt vindriktning.

4. **KLIBBAL**

Klibbalen är sydlig och tycker om att stå blött och utnyttjar vattnet som sin frötransportör. Fröet är utrustat med en liten flytväst och kan följa med vattnet långa sträckor utan att sjunka. Observera klibbalens urnupna blad, den saknar uddspets på bladet, vilket gråalen har. Ett annat skiljetecken är att klibbalens alla kottar är skaftade vilket gråalens kottar inte är. Unga blad känns klibbiga, kanske kommer namnet av detta. Det latinska namnet är *Alnus glutinosa*. *Glutinosa* är latin och betyder klibbig. Det avser "fernissan" på unga blad.

5. **GRÅAL**

Tänk efter vad du nyss läste om klibbalen, jämför blad och kotteskaft. Gråalen och klibbalen möts här i vårt landskap. Söderut trivs klibbalen och norrut gråalen som föredrar mindre fuktig växtplats. Alvirke används till leksaker, blyertspennor och träskobottnar. På sina rötter har alarna små knöliga utväxter som innehåller bakterier. Dessa bakterier tar upp kväve ur luften. Näringen räcker både till

bakterierna och alen samt till ett överskott som kommer andra växter till del. Därför kan både grå- och klibbal kosta på sig att fälla sina blad medan de fortfarande är gröna.

6. **LÄRKTRÄD**

Lärk, lärkträd eller europeisk lärk är ett barrträd i familjen tallväxter som, till skillnad från de i Sverige betydligt vanligare granen och tallen, fäller sina barr på hösten. Lärkträdet ingår i släktet lärkar som rymmer cirka 10 arter. Lärk är ett stort, snabbväxande barrträd som kan bli upp till 30 meter högt. Kronan är ganska gles, från början är den kägelformig men den blir med tiden platt med utbredda grenar, de nedersta ofta hängande. Unga honkottar är röda och de mogna kottarna, som sitter upprätt, är äggrunda och två till fyra centimeter långa. Lärken är oftast odlad som prydnads- eller skogsträd, men finns även förvildad. Dess utbredning är sporadisk men i Skandinavien kan arten påträffas i södra Sverige, Norge och hela Danmark. Ursprungligen från Alperna.

Lärkvirke har under senare tid upplevt något av en renässans som giftfritt alternativ till tryckimpregnerat trä i utsatta konstruktioner. Lärkträd har en ovanligt hög andel kärnved vilket gör det möjligt att såga upp trävaror av ren lärkkärnved med viss motståndskraft mot röta. Själva kärnveden har dock inte i sig väsentligt bättre egenskaper än furukärnved.

7. **WEYMOUTH TALL**

Weymouthtall är stort träd med brett pyramidal krona och utstående grenar. Den kan bli omkring tjugo meter hög. Barken är gråaktigt grön och slät på unga träd, men blir så småningom brunaktig och uppsprucken. Knopparna är rödgula och endast något kådiga. Weymouthtall är lätt att känna igen på sina långa, fina barr som sitter fem tillsammans på kortskotten. Weymouthtall är en odlad art som har naturaliserats på vissa platser. Den härstammar från östra Nordamerika. Första fynduppgift som förvildad är från Småland. Weymouthtall odlas som skogsträd och som prydnadsträd.

8. **TALL**

Näst granen är tall det vanligaste trädet i Sverige. Tallen klarar ett liv på mager, torr mark liksom på fuktig och mager myrmark, där den är det vanligaste trädslaget.

I torra områden hittar tallen vatten djupt i marken med de långa rötterna. Tallen blir över 35 meter hög och mer än 650 år gammal. Redan som 100–150-åring faller den dock oftast för sågen. Tallen blommar i maj-juni. Kotten är först grön, men efter mognaden grå. Under senvintern öppnas kotten och fröna släpps ut.

Tallens ved är mycket hård och bryts ned långsamt. En död tall blir stående länge, kanske upp till 300 år. Efter det att tallen fallit kan den bli liggande i kanske ytterligare 300 år. En död tall blir därför en viktig livsmiljö för många insekter och lavar.

Linné skrev 1755: "Veden ger lysstickor åt bönderna; den feta roten brukas i eldstäder nattetid. Kolen används av bergsmännen, och veden är ett utmärkt bränsle i spisar. Saven äts begärligt av barn. Den mjukare barken tillreds till bröd åt fattiga; den äts även av svinen. Den grövre barken brukas som ersättning för kork. Dekokt på årsskotten är ett verksamt medel mot skörbjugg."

9. **KNÄCKEPIL eller GRÖNPIL??**

Knäcke-pilen är införd till Sverige. Honträd är mycket sällsynta men knäcke-pilen sprider sig ändå tack vare att de unga kvistarna lätt knäcks av och följer med vattnet och till slut fastnar och slår rot. Du kanske kan hitta någon liten planta i närheten?

Försök! Knäckepilens blad även de yngsta ska vara kala. Grönpilens nyaste blad är lite håriga. Troligen är då det här en grönpil. Läs gärna om båda dessa pilar i Gästriklands flora sid 736 och 455.

10. **NORDMANNSGRAN**

Nordmannsgran som ofta säljs som Kungsgran i julgranssammanhang, är en odlad prydnadsgran i släktet ädelgranar, vilket består av flera olika arter av gran. Dess barr är 2-4 cm långa. Knopparna är utan kåda. Kottarna har en vass spets, upp till 18 cm långa. Den kommer från Kaukasus. De flesta Kungsgranar som säljs som julgranar i Sverige importeras från odlingar i Danmark. Kungsgranen har fått sitt namn av att Skogshögskolans, sedermera Sverige lantbruksuniversitet, jägmästarstudenter genom Skogshögskolas studentkårs försorg årligen skänker ett antal kungsgranar till Kungliga slottet i Stockholm. Traditionen började på 1960-talet.

11. **AVENBOK**

Avenboken är inte, som namnet antyder, släkt med boken utan med (björken?) hassel. Avenboken var ett av de sista lövträden som vandrade in i Sverige efter istiden. Det kyliga klimatet gör att den har sin tydliga nordgräns från sydligaste Halland och Småland till mellersta Öland. Trädet (har) är ett av de allra hårdaste av våra träslag och före metallernas intåg var det vanligt att tillverka ekrar, kuggar, hjul och hjulaxlar av det. Avenbok används ofta som häckväxt.

12. **BOK**

Boken är ett sydligt ädellövträd som tydligen kan klara sig här under speciella omständigheter. I södra Sverige är bokskogarna hotade p g a förurningen. Har du sett så väl bokbladen tar hand om solljuset? De sitter omlott som taktegel och p g a detta är marken ofta mycket naken under träden i en bokskog. Glasspinnar är gjorda av "boketrä". Bokens virke är hårt men lättklivet och har alltid använts till plank och snickerier. Möbelsnickerier tillverkar bokmöbler. Av spillet från möbeltillverkningen gör man bl a glasspinnar.

13. **TYSKLÖNN eller SYKOMORLÖNN**

Här står du framför en ovanlig form av lönn. Den infördes till vår park från Tyskland. Observera att den har treflikiga blad i jämförelse med vanlig lönn som har fem flikar och att fruktens vingar är mer hängande. Om du vill se en stor sykomorlönn kan du gå upp till Stenhuset på andra sidan ån. OBS! I södra Sverige betraktas den som en invasiv art. På grund av den rika frösättningen har den nu spridit sig på många håll i skogarna, speciellt på fuktig mark. Den är också upptagen i häftet "Invasiva arter i Gävleborgs län". Vanlig lönn beskrivs under punkt 18.

14. **ASP**

Aspen är ett av våra viktigaste träd för hålbbyggande fåglar som i sin tur hjälper skogsägarna att hålla efter olika skadeinsekter. Du kanske har hört uttrycket "darra som ett asplöv"? Förklaringen står att finna i bladskäftets oerhört böjliga konstruktion. Titta efter skall du få se att skäftet är kraftigt tillplattat på sidorna, vridet och relativt långt. Blunda och lyssna, ett svagt prassel hörs nästan hela tiden. Älgar, rådjur och harar älskar asp. Vi använder veden bl a till tändstickor. Aspens latinska namn är populus tremula. Tremula betyder darra. Aspen är ett av de viktigaste bohålsträden för fåglar. Aspen blommar på bar kvist och kallas för "Norrlands ädellövträd" p.g.a. rikare bark än övriga lövträd i Norrland. Aspen är värd för cirka 100 fjärilar, 345 skalbaggar, 50 mossor, 35 lavar och 50 svampar. Den

bidrar därför till en rikare miljö där den växer. Titta gärna på höstens lövfällning av aspens "gyllene mynt". När löven sakta singlar ner går det inte att undvika att bli betagen.

15. RÖNN

"Surt, sa räven om rönnbären" brukar man säga när någon vägrar erkänna att hen inte klarar av något eller tagit miste. Älg och rådjur tycker om rönnbärens blad och kvistar. Vi människor föredrar kanske att äta rönnbären som torkade, gelé, sylt eller marmelad. Rönnbärsmal är en liten fjäril som i vanliga fall lägger sina ägg i rönnbär men väljer äppelkart de år då det är dåligt med rönnbär. Äggen utvecklas till små larver s.k. "äppelmaskar" som gör äpplet mindre aptitligt. Ibland kan man också se rönnplantor som växer uppe i andra träd, dessa kallas flygrönnar och beror på att fåglar spritt rönnbärsfrön dit. Förr i tiden trodde man att flygrönnar besatt övernaturliga krafter. Rönn är vanlig i hela Sverige. Rönnbäret ser ut som ett litet äpple i miniatyr vilket inte är så konstigt genom att äppelträd och rönnar tillhör den stora familjen rosväxter.

16. HASSEL

Hasseln är en av de tidigt blommande buskarna. I mars-april kan du försöka få syn på de små röda utstickande märkena som honblommorna, dolda i knopparna, visar upp. Hasseln har ingen näring att erbjuda insekter, den tar hjälp av vinden för sin pollinering. Hasselns nötter får man inte plocka utan tillstånd, de tillhör markägaren där hasseln står. Ekorrar, möss och olika fåglar hjälper till att sprida hasseln eftersom de glömmar bort var de gömt de nötter de samlat och grävt ner inför vintern. Hasselveden är mjuk och lättkluven, seg och böjlig och används till ex. korgflätning. Hasselnötter har under stenåldern varit en viktig föda för både människor och boskap.

17. VÅRTBJÖRK och GLASBJÖRK

Vårtbjörkens årsskott är kala och har hartsvårtor. Det latinska artnamnet *pendula* syftar på att grenarna ofta är hängande. **Glasbjörkens** årsskott är håriga och saknar vårtor. Känn efter. Är detta en vårtbjörk eller en glasbjörk? Björken har i alla tider använts vid framställning av bl a såpa, glas och krut. Glasbjörken är det hårdigaste lövträdet och växer långt norrut och upp på fjällsidorna där sedan underarten **fjällbjörk** bildar skogsgränsen mot kalvfjället. Glasbjörken anses också vara det lövträd som först vandrade in i Sverige efter den senaste nedisningen. I björkens grenar kan du ibland se s k häckkvastar. De orsakas av en parasitsvamp som får trädets grenar att öka i antal i ett litet begränsat område i trädet. Liksom alla andra träd bildar björkarnas rötter mykorrhiza (samarbete och utbyte av näringsämnen) med svampar, främst röd flugsvamp och björksopp. Svamptrådarna, mycelet, ger trädets rötter utökad upptagningsyta vilket ger tillgång till större mineralupptag och mer vatten. Svampen får i sin tur näring (kolhydrater) från trädets rötter. Svampar saknar klorofyll och kan inte framställa kolhydrater själva. Björkskog är en bra barriär mot skogsbränder. Många populära matsvampar växer tillsammans med björken ex. kantarell, strävsoppar och flera goda kremlor.

18. ORNÄSBJÖRK oklart om den är äkta

Ornäsbjörken blev utsedd till riksträd 1985 vilket innebar att alla kommuner i landet blivit anmodade att plantera ornäsbjörkar. Deras lövsprickning noteras i hela landet och markerar vårens framskridande. Du har väl redan lagt märke till de flikiga bladen? Många plantor har sålts under namnet ornäsbjörk men varit fransbjörk eller flikbladig björk. Dessa tre arter är svåra att artbestämma för en ickeexpert. Hanblommor saknas på den äkta ornäsbjörken därför kan den rekommenderas även i

pollenallergikers trädgårdar. Eftersom hanblommor saknas kan äkta ornäsbjörk inte reproducera sig på egen hand. För att arvsanlagen ska bevaras av denna mutation måste därför förökning ske genom sticklingar.

19. LIND

Det finns tre arter av lind i Sverige. Skogslind och bohuslind samt en korsning s k hybrid dem emellan som heter parklind. Bohuslind har håriga bladskaft håriga bladundersidor. Parklind har kala bladskaft och har vita till gulvita hårtofsar i bladundersidornas nervvinklar. Skogslind har kala bladskaft och brunaktiga hårtofsar i nervvinklarna. Lindarna är ädellövträd. Försök själv ta reda på vilken lind det här är! De stora lindarna här har båda en omkrets på över 5 meter – det är imponerande. Titta på träden med vördnad, de är flera hundra år äldre än du. Lindar blommar sist av våra skogsträd och bidrar till att våra viktiga pollinerare får tillgång till mat när många andra växter redan gått i frö. En del lindar angrips i stor omfattning av bladlöss. Under varma sommarkvarnar droppar massor av bladlössens exkrementer s k honungsdagg, ner på marken under träden. Parkerar man sin cykel eller bil under en lind en sommarkvar kan cykeln eller bilen bli mycket kladdig. Vissa somrar kan man se massor av döda humlor under lindarna. Det beror på att lindblommorna det året bildat sockerarter som humlorna inte tål. De dör ganska omgående. Lindbast som sitter närmast under yttersta barkskiktet, används idag för att binda upp växter med. Tidigare tillverkade man snören, rep, korgar och mattor av lindbasten. Lindblommor kan torkas och användas till te. Lindblomshonung är av många finsmakare ansedd som en av de bästa. Nyutslagna blommor och blad passar utmärkt i en sommarsallad.

20. HÄSTKASTANJ

Denna Hästkastanj räddades till livet tack vare att den fylldes med betong år 1986. Betongen dämpar rötan i det stora hål som uppstått i trädets stam. Den metoden används inte längre.

21. HÄSTKASTANJ

Hästkastanjen som är inplanterad i Sverige har inte för oss människor ätliga frukter. Artnamnet är hippocastanum. Hippos kommer från grekiskans ord för häst och Castanea är det vetenskapliga namnet på äkta kastanj (Castanea sativa). Namnet syftar på de stora fröna som tidigare användes som hästmedicin när djuren led av kolik. Eftersom fröna är så tunga behöver trädet hjälp av oss för att sprida sig längre sträckor. Om du ser efter på unga grenar där ett löv just fallit av kan du med hjälp av lite fantasi se ett märke som påminner om en hästsko.

22. LÖNN

Lönnen är kanske det mest kända av alla våra lövträd och räknas till de ädla lövträden. Ofta kan du se små svarta fläckar på löven. Fläckarna består av en liten, för trädet ofarlig svamp, tjärfläcksvamp. Den sägs vara gråsuggornas favoritmat! Kanske har du någon gång förlängt din egen näsa med en lönn-näsa, om inte – testa. Vi kan tappa lönnträd på lönnsirap – utan att skada trädet – och fioler tillverkas ofta av lönnvirke. Bladen gavs i det gamla bondesamhället till djuren som lövfoder. Veden används till snickeri- och svarvningsarbeten. Lönnens höstfärger är bland de vackraste i skogen.

23. HÄGG

Skrapa försiktigt bort lite av den yttersta barken och lukta där. Visst känner du häggdoften? Doften gör det enkelt att identifiera trädet även på vintern. Doften

avhåller de flesta att sätta in hägg i vas. Doften är för påträngande stark. Amygdalin ger den säregna doften som varken vi eller de flesta djur tycker luktar gott. Pinnar och ved har därför använts för att hålla gnagare borta. Häggens blad känns igen på den fint sågade bladkanten. Barken har tidigare använts mot reumatism, gikt och frossa. Bären kan användas till växtfärgning. Alunbetat garn blir vackert lila av dessa. Häggspinnarens larver äter upp massor av blad och spinner sedan in hela trädet i så kallad vitspinnarväv.

24. **ALM**

Känn på de sandpappersträva bladen. Inget annat träd har så sträva blad. Veden är hård och hållbar. Förr gjorde man hjul och vattenledningar av almträ, idag används det till möbler. De nyss mogna ljusgröna goda fröna är stora som enkronan och ätes råa exempelvis i sallader. 1975 uppmättes ett riktigt praktexemplar av alm i Vinslöv, Skåne. Dess omkrets var 6 meter och höjden 28 m. Almar kan bli ungefär 500 år gamla. Alm är ett av ädellövträden. Den första kvinnan i asatron skapades av en alm och fick namnet Embla.

Tyvärr har även almarna drabbats av en svampsjukdom som sprids med skalbaggen almsplintsborre. Många almar står idag som döda spökräd i lundar och alléer. När almen blivit smittad får den gula blad på sommaren och om man skaver av den yttersta barken på unga kvistar och det syns en violett ton på veden har trädet bevisligen fått almsjukan. Almen är starkt hotad och insatser görs för att försöka rädda den. Om almen dör hotas också alla 250 arter varav 121 är rödlistade och där almen är den viktigaste värdväxten.

25. **TRASLIND**

Traslind är en flikbladig form av bohuslind. Hos traslind förekommer regelbundet s k återslag med löv som närmar sig bohuslindens löv. Om man inte håller efter och kapar återslagen kan de så småningom komma att dominera kronan. Traslinden är en företrädare för den s k tyska trädgårdsstilen som under tiden 1880-1910 var vanlig i vårt land. Uppgiftslämnare: Ingvar Nordin, Göteborg.

26. **POPPEL stående död stam**

Poppeln är ett snabbväxande träd som det finns ca 30 arter av. Det döda trädet du står intill är en svartpoppel. Har du tänkt på att tack vare de gröna växterna kan vi människor finnas till? De gröna växterna är ensamma om att själva kunna tillverka sin näring – alla vi andra levande varelser på jorden är beroende av dem oavsett om vi är växt- eller köttätare. Från de gröna växterna får vi också vårt syre som är en restprodukt i växternas näringstillverkning (fotosyntes).

Vi hoppas att du har fått en skön promenad samt lite mer kunskap om, och nyfikenhet på, våra värdefulla lövträd.

Vi är tacksamma om du lägger tillbaka dessa blad i brevlådan där du tog dem så att fler kan få glädje av informationen. Informationsbladen är ursprungligen sammanställda av elever och lärare på Hammarby skola, nu i reviderad form.

Tack!